

Галина Шпиталевська

ХАРАКТЕРИСТИКА КЛЮЧОВИХ ТА ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ І КОМПЕТЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Мета статті полягає у конкретизуванні сутності понять «компетенція», «компетентність». На основі багатьох вітчизняних і зарубіжних досліджень автор відображає загальну сутність цих понять і розводить значення цих термінів для їх подальшого використання, показує значення введення компетентностей з усіма їх складовими для формування компетентного фахівця.

Ключові слова: «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід», ключові та предметні компетентності, ключові та предметні компетенції, культурна компетентність.

Процеси впровадження ідей Болонської Декларації, їх усвідомлення й опанування потребує клопіткої повсякденної уваги. Традиційну парадигму «знання – вміння – навички» змінює більш сучасна компетентнісна парадигма. Вона передбачає спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу є формування загальної компетентності людини як сукупності ключових компетентностей, інтегрованої характеристики особистості. Така характеристика має сформуватися у процесі навчання і містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

Виходячи з аналізу численних вітчизняних і зарубіжних досліджень, відобразимо загальну суть понять «компетенція» і «компетентність» і розведемо значення цих термінів для їх подальшого однозначного використання. На найбільш загальноприйнятій думку, компетенція є абстрактним набором знань, умінь, навичок, особистих якостей, досвіду в певних сферах діяльності. Це рівень розвитку особистості, пов'язаний з якісним засвоєнням системи освіти, що виявляється у вимогах і нормах до підготовки випускника. Іншими словами компетенція – мета освіти в межах компетентнісного підходу. Компетентність – узагальнені здібності особистості, прояв компетенції насправді, це результат освіти в межах компетентнісного підходу. Таке розуміння термінів відбите й у «Словнику іншомовних слів» [1, с. 241]: компетенція – коло питань, у яких особистість володіє пізнаннями й досвідом, компетентність – володіння компетенцією.

З цього приводу для нашого дослідження визначальним є понятійний інструментарій компетентнісного підходу, який обґрунтовано в ході

розроблення міжнародного проекту «Освітня політика та освіта «рівний – рівному». Автори проекту (Н. Бібік, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубочева та ін.) чітко розмежували терміни «компетенція» і «компетентнісний підхід», що вносить ясність і конкретність стосовно тлумачення цих понять. Під терміном «компетенція» автори проекту пропонують розуміти передусім коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати / набути компетентність (компетентності) у певній сфері діяльності. Оскільки йдеться про процес навчання і розвитку особистості, що відбувається в системі освіти, то одним з її результатів стає набуття людиною набору компетентностей, що є необхідними для діяльності в різних сферах суспільного життя [2, с. 37].

Найбільш дієвим у контексті нашого дослідження є означення *компетентності як – узагальненої інтегрованої здібності особистості до вирішення життєвих і професійних завдань, це «якість володіння», здатність індивіда до активної, відповідальної життєвої дії, здійснюваної на основі ціннісного самовизначення, здатність активно взаємодіяти зі світом, у ході взаємодії розуміти, змінювати себе і світ.* Це обізнаність, наявність у людини необхідних знань і здібностей, що дозволяють аналізувати, робити висновки й ухвалювати ефективні рішення, раціонально діяти щодо їх реалізації. Освітню компетентність можна назвати особистою якістю учня, що склалася і визначається як сукупність психічних якостей, необхідних для успішного виконання певної діяльності. Щодо майбутніх учителів початкових класів, то поняття компетентності пов'язане з давно існуючим педагогічним поняттям готовності, і можна сказати, що компетентність – це готовність та спроможність дуже високого рівня до здійснення педагогічної діяльності.

Поняття компетентності включає не тільки когнітивну й операціонально-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну й поведінкову, а також результати навчання (знання й уміння), систему ціннісних орієнтацій, звички та ін. Відмінність компетентного фахівця полягає в тому, що він не тільки володіє певним рівнем ЗУН, але й здатний реалізувати їх у роботі. Компетентність припускає в індивіда наявність внутрішньої мотивації до якісного здійснення своєї діяльності, ставлення до неї як до цінності – він здатний виходити за межі предмета своєї професії, володіє творчим потенціалом саморозвитку. Професійно розвиваючись, такий фахівець створює щось нове у своїй професії, нехай навіть у малих масштабах (новий прийом, метод і так далі), несе самостійну відповідальність за ухвалені рішення, визначає цілі, виходячи з власних ціннісних підстав.

На думку О. Дахіна, сенс уведення компетентностей, як однієї з форм результатів освіти, полягає в їх надпредметності. Якщо вузькі межі

предметів більше призначені для підготовки до вибору професії та отримання певної кваліфікації, то компетентність за своєю природою міжпредметна і знаходиться «над» конкретними професійними областями. Вона одночасно зв'язує мобілізацію знань, умінь і поведінкових стосунків, обумовлених конкретною діяльністю, і тому носить інтеграційний, цілісний характер. Проходячи через всі освітні області, ключова частина освітньої компетентності покликана об'єднати їх у єдиний цілісний зміст [3, с. 42–47].

Уведення поняття освітніх компетенцій у нормативну й практичну складову освіти України дозволяє вирішувати проблему, типову для вітчизняних шкіл, коли учні можуть добре оволодіти необхідними теоретичними знаннями, але зазнають значних труднощів у діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних завдань або проблемних ситуацій.

У новому Державному стандарті початкової загальної освіти щодо поняття компетентності та компетенції подано такі визначення: «компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці», «компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини» [4, с. 1]; наведено і розкрито такі компетентності, як: громадянська, соціальна, ключова, комунікативна, міжпредметна, предметна, міжпредметні естетичні – та компетенції: ключова і предметна.

У комплексності освітніх компетенцій закладена додаткова можливість представлення освітніх стандартів у системному вигляді, що допускає побудову чітких вимірників з перевірки успішності їх засвоєння учнями. З погляду вимог до рівня підготовки випускників, освітні компетентності є інтегральними характеристиками якості підготовки учнів, пов'язані з їх здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності щодо певного міждисциплінарного кола питань. Компетентності мають бути сформовані в усіх учнів, пронизувати всі предмети, проходити через усі рівні освіти й розроблятися на високому рівні. При цьому компетентності – не окрема частина навчального плану, вони інтегровані в його зміст. Так, на думку А. О. Вербицького [5], у процесі навчання можна розвивати інформаційну, комунікативну, мовну компетентність.

О. Пометун виділяє іншу систему компетентностей, що охоплює: *ключові компетентності* (міжпредметні та надпредметні компетентності) – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні та соціальні проблеми; *загальногалузеві компетентності* – компетентності, які формуються учнем, студентом упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі в усіх класах

середньої школи і (або) під час навчання у ВНЗ і які відбиваються у розумінні «способу існування» відповідної галузі – тобто того місця, яке ця галузь займає в суспільстві, а також уміння застосовувати їх на практиці в межах культуродоцільної діяльності для розв'язування індивідуальних та соціальних проблем; *предметні компетентності* – складова загальногалузевих компетентностей, яка стосується конкретного предмета; ті, що їх набуває учень (студент) при вивченні певного предмета протягом конкретного навчального року або ступеня навчання [6].

Ознайомлення із запропонованими різного роду переліками компетенцій (компетентностей) показує, що вони не зводяться до конкретних знань, умінь, навичок, наочно сформованих у межах окремих дисциплін, і відрізняються від них тим, що характеризуються такими властивостями, як соціальність, культуродоцільність, системність, ситуативність, міжпредметність, надпредметність, практична орієнтованість, мотивованість використання [6].

Ключовими називаються компетентності, необхідні для життєдіяльності людини й пов'язані з її успіхом у професійній діяльності в суспільстві, що швидко змінюється. Ними повинен володіти кожен член суспільства, оскільки вони є універсальними й застосовними в різних ситуаціях. Передбачається формування насамперед міжпредметних і надпредметних компетенцій, не прив'язаних до конкретних навчальних дисциплін. Ключові компетентності багато в чому складають те, що в педагогічній традиції завжди називалося вихованістю, мораллю, моральністю, здатністю жити в суспільстві, розділяти й примножувати його цінності.

А. Хуторський під ключовими компетенціями розуміє найбільш загальні (універсальні) способи дії, що дозволяють людині розуміти ситуацію, досягати результатів в особистому та професійному житті. Виходячи з цього, до ключових компетенцій він відносить: ціннісно-смыслову, загальнокультурну, навчально-пізнавальну, інформаційну, комунікативну, соціально-трудова, особистісне самовдосконалення [7].

Практика показує, що ключові компетентності формуються лише у досвіді власної діяльності, тому освітнє середовище повинно будуватися так, щоб уже в молодших класах дитина опинялася в ситуаціях, які сприяють їх становленню. Мова йде як про зміст навчальних курсів, так і про форми організації навчального процесу в традиціях практико-орієнтованої освіти. Ключові компетентності, як особистісно усвідомлювані, такі, що ввійшли до суб'єктивного досвіду, володіють особистісним сенсом у системі ЗУН, мають універсальне значення. Вони можуть бути використані в різних видах педагогічної діяльності при вирішенні множини життєво значущих проблем, будучи особистою метою учня й педагога, особистим сенсом його освіти й професійної діяльності. Розгортання змісту освіти навколо ключових компетентностей, включення їх у зміст – це і є шлях переходу від знеособлених, відчужених від учнів

«значень» до особистісних сенсів, тобто до ціннісного ставлення до знань.

Країни, що взяли участь у міжнародному проєкті «DeSeCo», метою якого було визначити ключові компетентності, що впроваджуються в загальноосвітній школі та відповідають запитам сучасного суспільства, визначилися з переліком основних, ключових компетентностей, притаманних цим системам освіти. Проаналізувавши процес відбору ключових компетентностей у європейських країнах (Австрія, Бельгія, Німеччина, Фінляндія, Нідерланди), ми провели узагальнену класифікацію головних переліків ключових компетентностей, які розподілилися за трьома основними блоками (ключовими групами компетентностей): соціальні, мотиваційні та функціональні компетентності.

Іншим принциповим моментом для нашого дослідження є висновок про те, що основні завдання, що ставлять перед собою педагоги в багатьох економічно розвинених країнах, передбачають поняття культурної компетентності (Cultural competence), яка має охоплювати: розвиток набуття знань і вироблення навичок для продуктивної робочої сили та конкурентної світової економіки; сприяння розвитку творчості, інноваційному мисленню та підприємництву; підвищення та поширення рівня активної участі в навчанні; створення оточення, що сприяє інтеграції в життя суспільства; підвищення стандартів викладання та навчання; сприяння створенню суспільством знань; сприяння розумінню всіма громадянами важливості навчання впродовж життя у різних компонентах; створення бази даних зі стратегій та заходів, що сприятимуть доступу до навчання впродовж життя для всіх громадян; забезпечення та проведення стратегій щодо освітньої політики, отримання роботи, соціальне входження та інформатизація суспільства [8].

Отже, українська освіта тільки починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни. Нові освітні стандарти початкової та загальної освіти зорієнтовані на компетентнісний підхід до розроблення змісту освіти. Оскільки сьогодні в Україні і школа, і вчителі, і громадськість висловлюють готовність до сприйняття таких ініціатив, а набуття загальнокультурних цінностей є метою освіти, пропозиції щодо впровадження позитивного досвіду зарубіжних фахівців можуть стати значним внеском у реформування освіти в Україні і, що особливо важливо, сприятимуть інтеграції України в багатокультурне європейське та світове співтовариство.

Розуміння й усвідомлення ключових та предметних компетентностей і компетенцій сприяє використанню їх у практичній діяльності педагога з метою їх упровадження в життя учня: під час навчання і після його закінчення. Результати дослідження дають змогу уточнити список ключових компетентностей; структурувати компетентності за ступенями навчання (основи ключових компетентностей закладаються вже в початковій школі, мінімально достатній для життя в суспільстві рівень їх сформованості досягається після закінчення основної школи і т.д.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словарь иностранных слов : [текст]. – [15-е изд., испр.]. – М. : Русский язык, 1988. – 608 с.
2. Проект ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному». Модернізація освіти України. Аналітичний огляд результатів всеукраїнського опитування керівників ЗОНЗу 2004 році. – Київ : 2004.
3. Дахин А. Н. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? / А. Н. Дахин // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2004. – № 2. – С. 42–47.
4. Державний стандарт загальної початкової освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1–18.
5. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 105 с.
6. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – Київ, 2004. – 111 с.
7. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2004. – 541 с.
8. Овчарук О. В. Развитие компетентного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.